

ภูมิปัญญาท้องถิ่น :

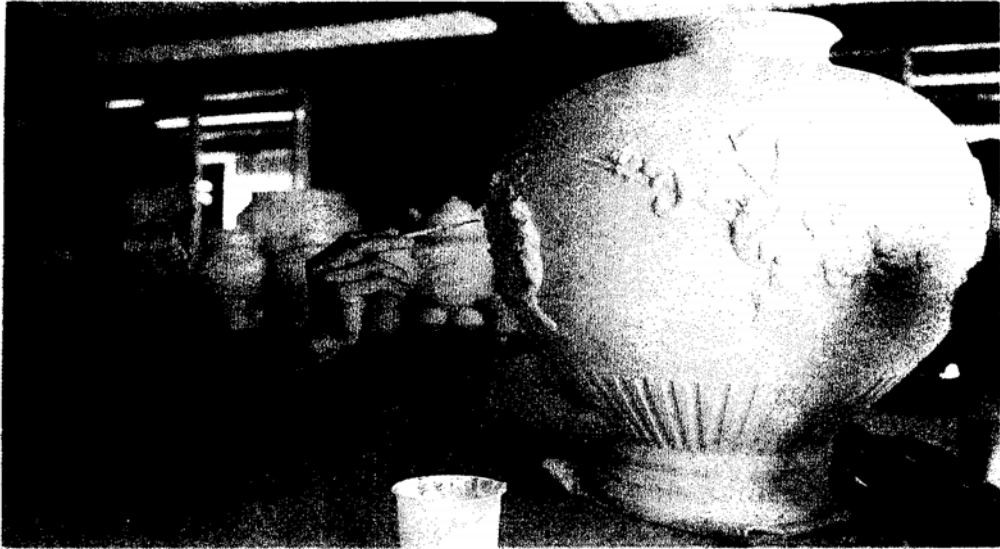
จินตนาการแห่งการเรียนรู้

ทอม@ว วัฒนธิน*

การดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด ย่อมมีวิถีทางที่แตกต่างกันซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต หรือที่เรียกกันว่าการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สัตว์และพืชมีสภาวะการปรับตัว และการปรับความสมดุลระหว่างตัวเองกับสภาพแวดล้อมเป็นไปตามธรรมชาติ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ผลที่เกิดขึ้นมีสภาพคงที่และเหมือนเดิมทุกครั้ง แตกต่างไปจากคนโดยสิ้นเชิง เพราะการปรับตัวของคนเป็นผลมาจากการแก้ปัญหา เพื่อที่จะปรับความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับชุมชน คนกับธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่พัฒนาขึ้นกว่าเดิม

* อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนเคหะปิดตยานุกุล จังหวัดปัตตานี

การปรับตัวของคนก่อให้เกิดผลงานที่สร้างสรรค์และเกิดการพัฒนามากมาย อันได้จากการประมวลความรู้ ความคิด ความสามารถ ทักษะต่างๆที่สั่งสมกันมาเป็นเวลานาน และสืบทอดต่อกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ในท่ามกลางชีวิตประจำวันที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปะ (Artistic Value) และในที่สุดได้กลายเป็นรากฐานของเทคโนโลยีสมัยใหม่ สิ่งทีกล่าวมานี้ เราเรียกว่า ภูมิปัญญา (Wisdom)

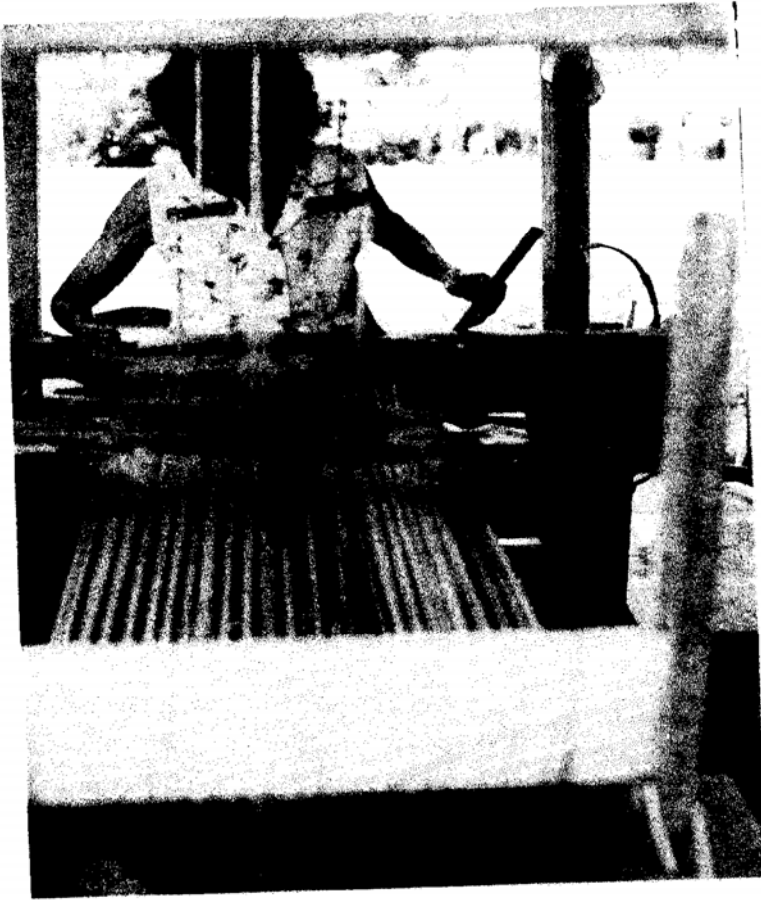

ภาพประกอบที่ 1

เครื่องปั้นดินเผาที่มีอยู่ในทุกหนแห่ง อันเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของประวัติศาสตร์และโบราณคดี

คุณค่าแห่งเพชรในตม

ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมโดยเฉพาะคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ถือเป็นผลงานของชาวบ้านที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้น และส่วนมากมักเป็นผู้ไม่ประสงค์จะออกนาม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์แห่งการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการและเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น การเรียนรู้กันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ที่มีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่มีแบบแผนการเรียนที่แน่นอนตายตัว แต่ค่อยๆ ซึมซับ โดยที่ไม่รู้ตัว สมาชิกมีความสุขกับการเรียนรู้ และชีวิตที่เรียบง่ายกับธรรมชาติ ย่อมเป็นผลทำให้มีความคิดสร้างสรรค์สูงและมีศักยภาพที่ไม่มีข้อจำกัด ที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน และรู้จักใช้ประโยชน์จากมวลประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ดำเนินสืบทอดกันมาตั้งแต่เกิดจนตาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมาย เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับคติความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี อาชีพ ฯลฯ คุณค่าที่กล่าวมานี้เปรียบเสมือนเพชรในตม ที่ไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใดก็ยังคงทรงคุณค่าแห่งภูมิปัญญานั้น

ภาพประกอบที่ 2
การทอผ้า : ศิลปหัตถกรรม

จินตนาการแห่งการเรียนรู้

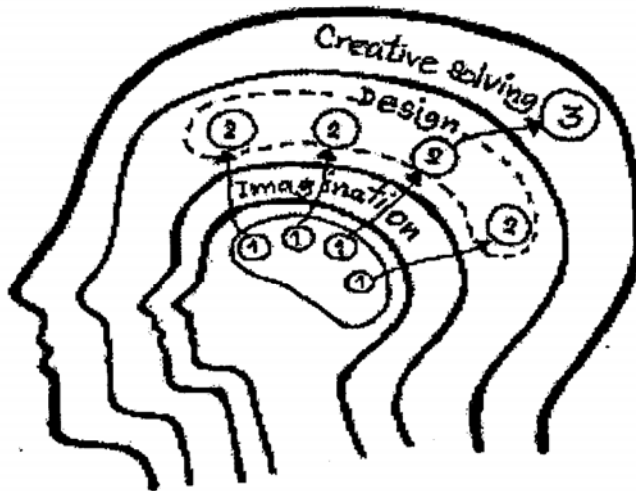
สามทศวรรษที่ผ่านมา นับเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ที่ส่งผลให้สังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจที่มีผลทำให้ชีวิตแห่งเกษตรกรรม เปลี่ยนเป็น ชีวิตแห่งอุตสาหกรรม ในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตดั้งเดิมแบบชนบทที่เป็นสังคมเล็กกลายเป็นสังคมใหญ่ ตามมาด้วยอำนาจนิยมที่มุ่งเน้นวัตถุอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายและผลกระทบทำให้วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามผันแปรไปด้วย

สังคมยุคโบราณเป็นช่วงเวลาที่ยาวนาน กลายเป็นอดีตที่หลายคนพยายามเรียกหาให้กลับคืนมา ถึงแม้ว่าจะเป็นสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มคนที่ขาดความเจริญและความสะดวกสบายต่าง ๆ แต่สังคมโบราณจะโอบอุ้มกันด้วยความรัก เอื้ออาทร มีน้ำใจต่อกันในสังคมที่สร้างด้วยสมองและสองมือเรามิใช่ด้วยเครื่องจักรกล ความล้าสมัยที่ไม่ก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ภูมิปัญญาของคนในยุคสมัยนั้นปรากฏเป็นผลงานที่มีคุณค่าเด่นชัด เพราะสามารถคิดค้นสิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผน มีรูปแบบที่ยอมรับกันในสังคม เพื่อเอื้อต่อประโยชน์ส่วนรวมในการดำเนินชีวิต ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันสมดุลงัน ระหว่างศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ของวิถีชีวิตคนในยุคนั้น

มูลเหตุแห่งการสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ อย่างชาญฉลาดของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา (Living Human Treasures) ก่อให้เกิดภูมิปัญญาอันล้ำค่านั้น มีกระบวนการคิดที่มีความคิดสร้างสรรค์ อันเป็นผลมาจากการพิจารณาคัดเลือกวิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้องเชิงสร้างสรรค์จากวิธีการที่หลากหลาย จำเป็นต้องมีจินตนาการกว้างไกล นึกเห็นเป็นมโนภาพชัดเจนขึ้นภายในสมอง ดังนั้นจินตนาการ (Imagination) และความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ย่อมเกิดขึ้นเพื่อช่วยในการตัดสินใจหาทางเลือกที่ดีที่สุด หรือหมายถึงวิถีทางแห่งการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยจินตนาการอย่างสร้างสรรค์ สิ่ง ที่เห็นเป็นตัวอย่างได้ชัดเจนคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทศิลปกรรม ที่มีผลผลิตเป็นรูปธรรม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ

1. จินตนาการ (Imagination) หมายถึงขั้นตอนที่มองเห็นภาพที่ต้องการ
2. การออกแบบ (Design) หมายถึงขั้นตอนการร่างภาพตามที่ได้จินตนาการไว้หลาย ๆ ภาพและคัดสรรเลือกภาพที่ดีที่สุดเพียงภาพเดียว
3. การปฏิบัติงาน (Practicum) หมายถึงการดำเนินวิธีการทำให้เกิดเป็นงานศิลปะนั้น ตามที่ออกแบบไว้

จากขั้นตอนผลิตรกรรมงานศิลปกรรมนี้ แสดงให้เห็นว่าจินตนาการเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุด ทำให้เกิดผลงานขึ้นมาได้ตามความต้องการของผู้สร้างสรรค์ ดังแผนภาพต่อไปนี้

- ① - Imagination
- ② - Design
- ③ - Creative solving

ภาพประกอบที่ 3 จินตนาการแห่งการเรียนรู้สู่ความคิดสร้างสรรค์

สิ่งที่ใกล้แค่เอื้อม

วิกฤตการณ์ที่น่าห่วงในยุคโลกาภิวัตน์คือ การไขว่คว้าสิ่งที่ไกลเกินความจำเป็นตามกระแสสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงและสับสน ขาดความสนใจสิ่งใกล้ตัวเช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งยังขาดการยอมรับสิ่งที่ดีงามทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์เอาไว้โดยลืมนึกถึงความเจริญต่าง ๆ ในเมืองใหญ่ต่างมีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในเมืองเล็กมาก่อนทั้งสิ้น สภาพเช่นนี้มีอยู่ในชีวิตประจำวันของเราที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ เช่น เรื่องของความเป็นอยู่ อาหารการกิน การปฏิบัติงานในแต่ละวัน และอาชีพต่าง ๆ ได้แก่ เกษตรกรรม การประมง ศิลปหัตถกรรม ล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่อยู่ใกล้ ๆ ห้อมล้อมรอบตัวเราเอง การดำเนินชีวิตที่เอาแบบอย่างอารยประเทศที่เจริญและพัฒนาแล้วนั้น กลับกลายเป็นโทษมากกว่าคุณ เพราะสิ่งที่คิดว่าดีนั้นไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของเรา เมื่อเป็นเช่นนี้เราจึงควรหันมาสนใจ พื้นฟู สืบทอดและอนุรักษ์เพื่อให้การดำเนินชีวิตของคนเราเป็นไปอย่างเหมาะสม สิ่งที่เราควรคำนึงถึงคือภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่เป็นเรื่องโบราณเก่าแก่คร่ำครึแต่อย่างใด หากเป็นสิ่งใกล้ตัวที่เราทุกคนสามารถเอื้อมมือและไขว่คว้าได้อย่างง่ายดาย

ภาพประกอบที่ 4

เรือกอและ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมที่ผสมผสานของศิลปะไทย ศิลปะจีน ศิลปะอิสลาม (Islamic Art)

ทางแกที่ไม่ไกลเกินฝัน

ปัญหาวิกฤตที่เกิดขึ้นนานับประการ จากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม ผลที่เกิดขึ้นไม่เป็นที่คาดหมายแต่กลับแย่งลงกว่าเดิม การคิดแก้ปัญหาจึงเกิดขึ้นจากกระแสความเลวร้ายเช่นนี้ ด้วยการปรับสถานะสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดการปรับตัวอย่างมีคุณค่า หนทางที่จะช่วยแก้ปัญหาวิกฤตนี้ได้คือการพัฒนาคนให้มีคุณภาพดีขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และการอยู่ร่วมกันในสังคม เครื่องมือที่นำมาใช้ในการพัฒนาที่ยิ่งใหญ่นี้คือ การศึกษา

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เรียกกันว่าการปฏิรูปการศึกษา มีเป้าหมายในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อให้ถึงซึ่งการพัฒนาคน สังคมและชาติ จึงมีการ คาดหวังเพื่อการสร้างฝันให้เป็นจริงด้วยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่กำหนดให้มีการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปสู่ท้องถิ่น โดยโรงเรียนเป็นผู้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและรู้จักท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น สิ่งทีใกล้ตัวซึ่งบางครั้งอาจถูกมองข้ามไปก็จะถูกเลือกและนำมาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น บุคคลสำคัญที่จะช่วยสานฝันให้เป็นจริงคือ ครู ผู้นำหลักสูตรมาสู่ห้องเรียนและผู้เรียน และห้องเรียนจะไม่ใช่ห้องสี่เหลี่ยมเพียงอย่างเดียว แต่แหล่งเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชนที่จะกลายเป็นห้องเรียนซึ่งมีอาณาเขตกว้างไกล น่าสนใจ มีเรื่องราวน่าศึกษาเรียนรู้อย่างมากมายและแตกต่างกันไป สิ่งทีเรียนรู้จะไม่ใช่เฉพาะเนื้อหาในตำราหรือหนังสือเท่านั้น แต่จะเป็นความรู้จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ช่างมืออาชีพในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งมีประสบการณ์ที่ไม่ได้จดบันทึกไว้

ดังนั้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิให้สูญหายไปด้วย การที่จะดึงความสนใจให้หันกลับมาเรียนรู้สิ่งที่ใกล้ตัวเช่นภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ครูจะเป็นตัวจักรสำคัญในการฟื้นฟูครั้งนี้ กระบวนการที่จำเป็นคือการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น รวมถึงการตัดสินใจเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับหลักสูตร ตลอดจนการนำความรู้ที่เรียนทั้งหมดไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณค่า เป็นสิ่งที่ไม่ยากเกินความสามารถของครู เพียงแต่เปลี่ยนเจตนาารมณ์ของตนเองให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และการก้าวหันไปข้างหน้าตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของการศึกษา หันกลับมาสนใจกับคำเล่าขานของ ผู้เฒ่าผู้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ที่เป็นภูมิปัญญาของคนในชาติ คุณประโยชน์ก็จะตกอยู่กับเยาวชนลูกหลานของเราเอง เขาจะได้เติบโตอย่างสมบูรณ์แบบทั้งร่างกายและจิตใจ รู้จักนำเอาวิชาความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพ และทำประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นที่ตนอาศัย ไม่หนีเข้าเมืองใหญ่เพียงเพื่อเป็นแรงงาน และตกเป็นทาสของสังคมเมืองเช่นที่ผ่านมา

ภาพประกอบที่ 5 การจัดการเรียนการสอนที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ. 2540. การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541. แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทย

ในการจัดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.

ศิลป พีระศรี. 2515. ศิลปสงเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์กลางทหารราบ.